

До разової спеціалізованої ради ДФ 58.053.021
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
(46027, м. Тернопіль, вул. Максима Кривоноса, 2)

РЕЦЕНЗІЯ

*доктора педагогічних наук, професора кафедри комп'ютерних технологій,
проректора з навчально-методичної роботи*

*Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка*

Гевка Ігоря Васильовича

на дисертаційну роботу

Габрусєвої Наталії Валеріївни

*на тему «Формування професійної відповідальності студентів технічних
університетів у процесі вивчення суспільних дисциплін»*

на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю

015 Професійна освіта (галузь знань 01 – Освіта/педагогіка)

подану до захисту у разовій спеціалізованій раді ДФ 58.053.021

у Тернопільському національному педагогічному університеті

імені Володимира Гнатюка

Актуальність теми дисертаційної роботи. Трансформація сучасного освітнього середовища України, соціально-економічні перетворення, які постійно відбуваються у суспільстві, ставлять нові вимоги до професійної підготовки майбутніх фахівців. А отже, враховуючи європейський напрямок реформування вітчизняної вищої освіти та приведення Національних стандартів освіти до міжнародної системи стандартів, одним із актуальніших напрямків дослідження є підвищення рівня професійної відповідальності майбутніх фахівців.

Освіта є однією з передумов досягнення сталого розвитку і найважливішим інструментом ефективного управління та обґрунтованого прийняття рішень. Університети та інші навчальні заклади повинні забезпечувати підготовку кваліфікованих фахівців з необхідними

компетентностями для розробки і використання новітніх технологій, які забезпечують перехід суспільства до сталого розвитку.

Одним з пріоритетних завдань вищої школи, в тому числі будь-якого вищого навчального закладу технічного профілю, є підготовка генерації фахівців, що є професіоналами своєї справи – з одного боку, мають високу професійну компетентність, інноваційне мислення, системний підхід до аналізу складних ситуацій, вміють орієнтуватися на сучасні технології, напрацьовувати власну стратегію професійної діяльності; з іншого – здатних на основі поєднання загальнолюдських і професійних цінностей реалізовувати індивідуальний спосіб життєдіяльності, реально оцінювати свої можливості та нести відповідальність за результати своєї праці.

Актуальність теми дисертації зумовлена необхідністю вивчення теоретичних розробок у сфері професійної педагогіки та практичного досвіду формування професійної відповідальності у процесі викладання суспільних дисциплін в закладах вищої технічної освіти, що дало можливість виявити низку суперечностей між: важливістю усвідомлення відповідальності фахівців за результати впровадження технічних інновацій в біологічну, соціальну, економічну, політичну сфери та недостатнім рівнем сформованості професійної відповідальності випускників технічних університетів; декларованою потребою в гуманізації та гуманітаризації технічної освіти для формування відповідальності майбутніх фахівців технічних спеціальностей; потребою професійної освіти в обґрунтуванні науково-методичного забезпечення процесу формування професійної відповідальності майбутніх інженерів та недостатньою його розробленістю.

Зважаючи на вищезазначене, дисертація Габрусєвої Наталії Валеріївни є актуальною, своєчасною та перспективною.

Наукова новизна результатів проведених досліджень та їх наукова обґрунтованість. Наукові положення, що містяться в дисертаційному дослідженні, є аргументованими і достатньо повно обґрунтовані у змісті дисертації, висновках. Оцінюючи найважливіші здобутки дисертаційної

праці Наталії Валеріївни Габрусєвої, варто вказати на результати, що мають вагому наукову новизну: визначено педагогічні умови формування професійної відповідальності студентів технічних університетів у процесі вивчення суспільних дисциплін засобами інформаційно-комунікаційних технологій; розроблено структурно-функціональну модель формування професійної відповідальності студентів технічних університетів у процесі вивчення суспільних дисциплін, який передбачає системний моніторинг індивідуальних особливостей професійно відповідальної поведінки студентів та зовнішніх обставин як важливу педагогічну умову та інструмент діагностики; обґрунтовано необхідність і доцільність застосування фронестичного підходу у формуванні професійної відповідальності студентів технічних університетів, сформульовано основні принципи його застосування у професійній підготовці студентів технічних спеціальностей; виокремлено компоненти внутрішньої структури професійної відповідальності та визначено контексти і професійно значущі якості, які слугували індикаторами сформованості професійної відповідальності у студентів технічних спеціальностей.

Уточнено сутність понять «відповідальність», «професійна відповідальність», «професійна відповідальність інженера», «формування професійної відповідальності».

Подальшого розвитку набули теоретико-методологічні основи формування професійної відповідальності студентів технічних університетів під час вивчення суспільних дисциплін.

Зазначені елементи наукової новизни є обґрунтованими результатами проведеного здобувачкою дослідження і мають істотне значення для галузі знань 01 Освіта / Педагогіка зі спеціальності 015 Професійна освіта.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали дисертації мають практичне значення: розроблено й апробовано методику діагностики сформованості професійної відповідальності студентів технічних спеціальностей, дистанційний курс «Професійна відповідальність фахівця

технічного профілю в сучасних умовах» та методичні рекомендації до його вивчення. Зміст і результати дисертаційного дослідження можуть бути використані для розроблення компонентів освітніх програм підготовки майбутніх фахівців технічного профілю, у практиці формування інтегральної та загальних етично визначених компетенцій студентів закладів вищої технічної освіти, а також для створення навчально-методичного забезпечення суспільних дисциплін.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленими вимогам. Структура дисертаційної роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний текст дисертації становить 171 сторінку. У тексті вміщено 9 таблиць, 45 рисунків, 1 з яких займає 1 сторінку тексту. У списку використаних джерел 194 найменування (із них 152 кирилицею і 42 латиницею). 11 додатків викладено на 61 сторінці. Загальний обсяг дисертації складає 232 сторінки.

Дисертація написана державною мовою та оформлена у вигляді рукопису. Її оформлення відповідає вимогам, визначеним наказом МОН України № 40 від 12.01.2017 року.

У вступі викладено актуальність теми роботи, її зв'язок з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, завдання предмет та об'єкт дослідження. Науковий апарат дослідження визначено відповідно до теми дисертаційного дослідження із врахуванням результатів досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців.

Перший розділ *«Теоретичні основи формування професійної відповідальності студентів технічних університетів у процесі вивчення суспільних дисциплін»* присвячено аналізу трактування понять «відповідальність», «соціальна відповідальність» та «професійна відповідальність». Уточнено визначення професійної відповідальності сформоване на основі суспільно значимих орієнтирів, що забезпечує

відносну незалежність особистості від зовнішніх умов й оптимальну організацію та самоорганізацію професійної діяльності.

Обґрунтовано необхідність використання фронестичного підходу у професійній підготовці студентів технічних університетів для формування етично орієнтованих компетенцій, визначених у затверджених МОН України Стандартах спеціальностей. Сформульовано основні принципи застосування фронестичного підходу у формуванні професійної відповідальності студентів технічних університетів. Визначено роль суспільних дисциплін у формуванні фронестичного знання студентів технічних спеціальностей.

У другому розділі *«Моделювання процесу формування професійної відповідальності студентів технічних університетів у процесі вивчення суспільних дисциплін»* описано авторську методику дослідження сформованості професійної відповідальності студентів технічних спеціальностей та розроблено структурно-функціональну модель формування професійної відповідальності студентів технічних спеціальностей у процесі вивчення суспільних дисциплін.

У третьому розділі *«Перевірка ефективності педагогічних умов формування професійної відповідальності студентів технічних університетів у процесі вивчення суспільних дисциплін»* представлено розроблену і впроваджену методику діагностики сформованості професійної відповідальності студентів технічних спеціальностей, дистанційний курс *«Професійна відповідальність фахівця технічного профілю в сучасних умовах»* та методичні рекомендації до його вивчення.

На нашу думку, висновки до розділів і загальні висновки є чіткими та логічно аргументованими, містять коректні узагальнення, їх зміст переконує у тому, що дисертант досяг поставленої мети дослідження і виконав визначені завдання.

Список використаних джерел містить використаних джерел 194 позиції (з них 152 кирилицею і 42 латиницею) відображає ступінь опрацювання літератури з досліджуваної проблеми.

Оформлення списку використаних джерел відповідає вимогам чинного Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та в опублікованих працях. Результати дослідження репрезентують високий рівень достовірності і науковості, про що свідчить значна кількість апробацій матеріалів дослідження у виступах на міжнародних і вітчизняних наукових та науково-практичних конференціях. Основні положення й результати дослідження відображено у 15 публікаціях:

- 1 стаття (у співавторстві) у виданні, проіндексованому у базі даних Scopus;
- 3 одноосібні статті у наукових фахових виданнях України;
- 1 стаття (у співавторстві) у науковому фаховому виданні України;
- 1 стаття у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку Європейського Союзу;
- 4 публікації тез у матеріалах конференцій;
- 3 праці, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Наукові публікації, оприлюднені за тематикою дисертаційної роботи, містять обґрунтовані наукові результати відповідно до поставлених завдань.

Оцінка рівня виконання наукового завдання та рівня оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Наталія Валеріївна Габрусєва поставила перед собою завдання: з'ясувати сутність і структуру професійної відповідальності у студентів технічних університетів; обґрунтувати роль суспільних дисциплін і доцільність використання фронестичного підходу для формування професійної відповідальності студентів технічних університетів на основі якого визначити й обґрунтувати педагогічні умови та створити структурно-функціональну модель формування професійної відповідальності студентів технічних спеціальностей у процесі вивчення суспільних дисциплін; експериментально

перевірити ефективність педагогічних умов формування професійної відповідальності студентів технічних спеціальностей у процесі вивчення суспільних дисциплін.

Основні положення дисертаційного дослідження добре структуровані, логічно вмотивовані, чітко і послідовно викладені. Структура дисертації, її зміст, висновки повністю відображають основні положення дисертації.

Дисертантка засвідчила високий рівень володіння методами наукового дослідження, про що свідчить відповідність застосованих у роботі методів поставленим завданням.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушень академічної доброчесності. При рецензуванні дисертаційного дослідження порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації) та текстових запозичень не виявлено.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації. Відзначаючи високий рівень роботи, наукове та практичне значення отриманих результатів, вважаємо за доцільне вказати на деякі дискусійні положення та висловити окремі зауваження та побажання:

1. Проводячи досить глибокий та послідовний описовий історичний аналіз трактування поняття «відповідальність», авторка роботи не представляє результати у вигляді певних сконцентрованих узагальнень, наприклад, табличних. Це дало б змогу компактно представити результати наукових розвідок за персоналіями у порівняльному їх трактуванні (зокрема, матеріали першого розділу, п.1.1).

2. У дисертаційному дослідженні детально окреслено основні підходи до розуміння феномену «відповідальність» у філософському, психологічному та педагогічному контекстах. Недостатня увага приділена аналізу юридичного аспекту понять «відповідальність» і «професійна відповідальність».

3. Обґрунтовуючи необхідність використання фронезису як альтернативи епістемному знанню в педагогіці (п. 1.2), дисертантка

посилається на дослідження зарубіжних учених (К. Бірмінгема, Л. Гулліфорда, К. Дарнелла, Е. В. Ейснера, Е. Ісидорі, К. Крістьянссона, П. Періса, Б. Флівберга). Робота збагатилася б, якби було також проаналізовано дослідження фронезису у вітчизняній професійній педагогіці.

4. У п.1.3. на с. 60 авторка дисертаційного дослідження акцентує увагу на скороченні кількості годин на вивчення суспільних дисциплін у вітчизняних технічних закладах вищої освіти, але не аналізує причин, у зв'язку з якими це явище набуло масового поширення. *Доцільно було б це чіткіше представити у дисертації.*

5. Одним із способів педагогічного впливу на формування професійної відповідальності у студентів технічних університетів у дисертації є коучинг (п. 2.4, с. 112), проте інформації про те, яким чином цей спосіб впливу реалізовувався на етапі формувального експерименту у роботі недостатньо.

Проте висловлені зауваження не торкаються суті дисертаційного дослідження, вони носять рекомендаційний характер, можуть стати предметом для наукової дискусії і не применшують наукової цінності даної роботи. У роботі зібраний величезний фактологічний матеріал, який є систематизованим, має авторську інтерпретацію і в цілому формує цілісну картину дослідження.

Загальний висновок. Актуальність теми, самостійність і завершеність здійсненого дослідження, наукова новизна і практична значущість одержаних результатів, аналіз опублікованих наукових праць дає підстави зробити такий загальний висновок: дисертаційна робота Наталії Валеріївни Габрусєвої «Формування професійної відповідальності студентів технічних університетів у процесі вивчення суспільних дисциплін» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 015 Професійна освіта відповідає вимогам, визначеним наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» і затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 року

№ 44 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження доктора філософії», а її авторка, Наталія Валеріївна Габрусєва, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 015 Професійна освіта.

Рецензент:

доктор педагогічних наук, професор
професор кафедри комп'ютерних технологій,
проректор з навчально-методичної роботи
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

«24» жовтня 2022 року

Ігор ГЕВКО

Підпис: *Ігоря Гевка*
свідчую: *Евгеня Понай М. С.*
Начальник відділу кадрів